

Володимир Ляхоцький
**«Семінарій російської філології» В.Перетца і
 його учасники**
 (до 90-ї річниці від дня створення)

Останнім часом з'явилися сотні публікацій про життя і діяльність духовного велетня України - Івана Івановича Огієнка (митрополита Іларіона) - вченого, видавця, педагога, священнослужителя; відбулися наукові конференції, читання, круглі столи в різних містах України, але й досі не розкрито повністю багатоаспектну наукову діяльність І.Огієнка, не висвітлено всебічно громадську, державницьку, релігійну працю. Потребує детального дослідження час його навчання в Університеті св.Володимира та занять у «Семінарі російської філології» під керівництвом В.Перетца, оскільки 1907-1909 рр. були періодом становлення І.Огієнка як науковця (філолога, джерелознавця, книгознавця).

Іван Огієнко - другий зліва (верхній ряд). Оригінал фото зберігається в інституті рукопису НБУВ, ф.141 С.О.Щеглової, од. зб. 66.

Видатний учений-філолог В.М.Перец (1870-1935) прислужився своєю науковою працею і викладацькою діяльністю як українській, так і російській науці. Його ім'я широко знає далеко поза межами України. Лекції екстраординарного професора Університету св. Володимира В.Перетца були не лише

засобом повертання молоді на шлях науки, а й давали студентам необхідні рекомендації щодо наукових занять, визначали малодосліджені й недосліджені проблеми, які потребують всебічного студіювання й глибоких професійних висновків. «Метою перебування студентів в університетах не повинно вважатися слухання лекцій та заучування «записок» чи складеного професором даної науки друкованого підручника, а заняття

наукою», - писав професор Дерптського університету О.Брікнер¹. Саме такому принципу відповідала система занять у «Семінарі російської філології», створеному В.Перетцом на початку ХХ ст. при Університеті св. Володимира. Серед його вихованців були з часом відомі вчені: В.Розов, Л.Богумил, С.Маслов, В.Маслов, О.Назаревський, І.Огієнко, С.Шевченко, Н.Гудзій, С.Бугославський, В.Адріанова, С.Щеглова, О.Грузинський, О.Багрій, Є.Тимченко, Є.Рихлик, Ф.Сушицький, Л.Білецький та ін. Доля й наукова спадщина кожного з учнів В.Перетца достойна окремого дослідження. У зв'язку з цим неоціненним джерелом біографічних досліджень є архівні матеріали з фондів інституту рукопису НБУВ. Поштовхом до даної розвідки стало виявлення у фонді С.Щеглової (ф. 141) унікальної світлинки, на якій зображено учасників семінару В.Перетца. Ця знахідка поповнила іконографію І.Огієнка, адже серед відомих огієнкознавцям зображень вченого фотографії цього часу просто відсутні.

Останнім часом з'явилися сотні публікацій про життя і діяльність духовного велетня України - Івана Івановича Огієнка (митрополита Іларіона) - вченого, видавця, педагога, священнослужителя; відбулася низка наукових конференцій, читань, круглих столів у різних містах України, але й досі не розкрито повністю багатоаспектну наукову діяльність І.Огієнка, не висвітлено всебічно громадську, державницьку, релігійну працю. На наш погляд, потребує детального дослідження час його навчання в Університеті св. Володимира та занять у «Семінарі російської філології» під керівництвом В.Перетца, оскільки 1907-1909 рр. були періодом становлення І.Огієнка як науковця (філолога, джерелознавця, книгознавця).

Перші спроби створення систематичного семінару з питань російської філології сягають осені 1904 р., коли навколо улюбленого професора згуртувалися студенти-першокурсники. Спочатку їм були запропоновані для досліджень теми елементарні, передусім з метою закріплення й поглиблення методологічної підготовки учасників, згодом - для самостійнішої наукової праці, нарешті - абсолютно нові теми, в яких були вперше порушені ті чи інші проблеми історії літератури або спеціальних історичних дисциплін. Серед перших (молодших) учасників семінару був і Огієнко, тоді ще студент медичного факультету. Він виступив на одному з засідань з доповіддю «Хронологическое построение древнерусской литературы», брав активну участь в обговоренні рефератів «Возможна ли в настоящее время научная история русской литературы» С.Шевченка, «Приёмы исследования древнерусской переводной повести» М.Соколовського, «О значении истории языка для изучения древнерусской литературы» О.Грузинського та ін. Поряд з молодшими студентами працювали й випускники університету: С.Маслов досліджував історію проповідництва, І.Єрофеев та Є.Ткаченко-Петренко - питання походження українських дум. У зв'язку з подіями 1905-1906 рр. заняття семінару були під загрозою припинення. Але професори В.Перетц та О.Лобода вирішили проводити їх по черзі у своїх помешканнях.

Відновленню занять весною 1907 р. сприяв «енергійний молодняк» - студенти С.Шевченко, І.Огієнко,

О.Назаревський, С.Неверов. На цей раз Іван Огієнко виступив з рефератом про мовознавство у «стародавній Малоросії». Восени ситематичні заняття семінару були відновлені. Вони організовувалися за принципом повної добровільності й не обов'язковості водночас з обов'язковими практичними заняттями в університеті. Єдиною умовою зарахування до семінару було складання колоквиуму за лекціями «Вступ до вивчення історії російської літератури», прочитаними В.Перетцом. Вимогливий, строгий і разом з тим доброзичливий керівник володів справжнім талантом відшукувати здібних до самостійної наукової праці студентів і знаходити теми для досліджень. Пропонована увазі читачів світлина - це групове фото 28-ми учасників «Семінару російської філології». Ймовірна дата фотографування - перше зібрання учасників семінару після перерви 1905-1906 рр. - 10 жовтня (за ст. стилем) 1907 р., день початку історії семінару як постійної організації.

Кількість учасників семінару була невеликою і кожного року різною. У 1907 р. заняття відвідували 38 студентів (з них - 22 слухачки Вищих жіночих курсів: В.Адріанова, С.Щеглова, Є.Неверова та інші, решта - професорські стипендіати: С.Маслов, О.Грузинський, С.Шевченко, В.Маслов, І.Огієнко, О.Назаревський, Н.Гудзій, Ф.Сушицький і студенти університету: С.Бугославський, С.Савченко, М.Драй, Б.Ларін, С.Гаєвський та ін.). Семінар В.Перетца став гуртком молодих науковців, котрих об'єднувало бажання студіювати давню літературу, оволодіти методологією науки, навчитися практично застосовувати свої знання тощо. Вибір теми часто підказували матеріали київських зібрань рукописів і стародруків. Завжди дотримувалися при цьому найголовнішої умови - не брати тем, де можна було б компіювати матеріал за готовими посібниками, не звертаючись до джерел. Учасники семінару проходили серйозну школу, починаючи з праці «на чорному дворіщі науки» (вчилися кодикологічному описанню рукописних книг, займалися архівною евристиком, скрупульозно працювали з джерелами першого й другого рівнів). З осені 1907 по весну 1912 р. членами семінару було 68 студентів, причому найактивнішими залишалися 11 учасників, що продовжували свої заняття з першого року. Їм належить найбільша кількість прочитаних рефератів. Так, С.Щеглова виступила з 9-ма дослідженнями; С.Бугославський, О.Назаревський, Н.Гудзій - з 8-ма; В.Адріанова - з 7-ма; І.Огієнко та О.Грузинський - з 6-ма; Ф.Сушицький - з 5-ма; С.Маслов та М.Чистяков - з 4-ма; Є.Неверова - з 2-ма. У цілому з 176-ти прочитаних за ці роки рефератів 112 висвітлювали історію літератури, 31 - питання методології й історії науки, 10 - історії мови, 10 - народну творчість, 7 - історію слов'янських і західноєвропейських літератур, 4 - історію нової російської літератури ХVIII ст. і 2 - історію російської метрики. Частина цих праць було видрукувано в різних часописах, результати наукових досліджень членів семінару оприлюднювалися в «Киевских университетских известиях», «Известиях отделения русского языка и словесности академии наук», але багато залишилося в рукописах з відомих причин.

На вакаціях гуртківці під керівництвом В.Перетца виїжджали вивчати архіви й книгозховища різних міст України, Росії з метою розширення горизонтів наукових досліджень через безпосереднє знайомство як з

¹ Брікнер А. Журнал министерства народного просвещения. - 1876. - Ч. CLXXXV. - Отд. 2.

науковцями інших міст, так і скарбами книго- й архі-восховищ поза межами Києва. При фінансовій підтримці керівництва університету були здійснені екскурсії з науковими цілями до Петербурга, Вільно, Полтави, Катеринослава, Житомира, Москви. Члени семінару, працюючи в бібліотеках та архівах, встигали виконувати досить обширні плани. Зокрема, варте згадки описання майже третини рукописів Волинського Древнєхранилища, повний опис рукописів і стародруків Полтавського губернського музею. Такі поїздки давали можливість залучати до наукового обігу часом зовсім невідомі матеріали, згадки про які не з'являлися навіть у працях відомих учених.

Крім того, під час поїздок до Москви та Петербурга члени семінару виступали в наукових товариствах з доповідями. Так, під час першої поїздки до Петербурга 1910 р. в Імператорському товаристві любителів давньої писемності 6 березня зробили доповіді: проф. В. Перетц - про малоросійські шкільні діалоги XVII ст.; І. Огієнко - про видання «Неба Новаго» І. Галятовського; О. Грузинський - про Литківське малоросійське Євангеліє XVI ст.; В. Адріанова - про ціни на книги в Росії XV-XVIII ст.; С. Щеглова - про «Пчелу» в рукописах київських бібліотек; Н. Гудзій - «О прениях живота і смерти в українских списках». 25 лютого 1911 року, на засіданні того самого товариства виступили С. Маслов, С. Бугославський, С. Щеглова, О. Грузинський, І. Огієнко, В. Перетц. Цього разу І. Огієнко доповідав про джерела «Неба Новаго». Його доповідь про «Руно Орошенное» св. Дмитрія Ростовського було заслухано також 9 лютого 1912 р. на засіданні Слов'янської комісії Імператорського московського археологічного товариства. Вісім членів семінару, серед них і Огієнко, здобули честь стати членами-кореспондентами Товариства любителів давньої писемності. Отже, можна впевнено констатувати, що Іван Огієнко був одним з найактивніших учасників «Семінару російської філології» протягом київського періоду його існування².

Завдяки рекомендації В. Перетца, Огієнко став також одним з авторів «Записок Українського наукового товариства у Києві» (УНТК), редагованих М. Грушевсь-

ким. Огієнкові доручалися й редагування та коректура деяких публікацій «Записок». За два останні студентські роки (1908-1909) він видрукував у першій, четвертій та шостій книгах ЗУНТК свої розвідки «Історія української граматичної термінології», «Історичний словник української граматичної термінології», «Двійне число в українській мові».

У цілому як член семінару він опублікував 15 своїх праць у «Записках НТШ» (1907, т. 79-80), «ЗУНТК» (1908, кн. 1, 4; 1909, кн. 6), «Русском филологическом вестнике» (1910, кн. 2; 1911, кн. 3-4); «Киевских университетских известиях»; часописі «Искусство, живопись, графика» (1911, кн. 9), «Филологических записках» (1911, кн. 1; 1912, кн. 1). Окремими книгами в Києві вийшли «Словарь неправильных, трудных и сомнительных слов, синонимов и выражений в русской речи» (1910, 180 с.); «Словарь ударений в русском языке и правила русского ударения» (1911, 176 с.); «Об ударении в географических именах» (1912, 64 с.); «Иностранные слова в русском языке» (1912, 192 с.).

Досвід і навички, набуті в семінарі В. Перетца та під час праці в ЗУНТК, стали міцним підґрунтям у подальшій науковій і видавничій діяльності Огієнка. Його наукову спадщину складають майже дві тисячі наукових праць різного жанру. Сьогодні в Україні і далеко за її межами Іван Огієнко (митрополит Іларіон) відомий як досвідчений учений - філолог, філософ, богослов, історик, перекладач Біблії, громадський діяч, редактор і видавець часописів «Рідна мова» (1933-1939) та «Наша культура» (1935-1937), «Слово істини» (1947 - 1951), «Віра й культура» (з 1953 р.). У січні 1997 р. українська наукова громадськість відзначила 115-ті роковини від дня народження українського вченого, формування якого відбувалося на початку століття у «Семінарі російської філології» В. Перетца.

² Йдеться лише про київський період існування «Семінару російської філології», бо з обранням 1914 року В. Перетца дійсним членом Російської Академії наук він переїхав до Петербурга, де створив аналогічний семінар.

Наталія Солонська

До історії української періодичної преси*

На висвітлення в «Бібліологічних вістях» історії української преси мала вплив і політика самої радянської держави щодо преси, особливо національної. З цього погляду становить інтерес обстеження періодичної преси, здійснене 11 листопада 1929 р. Центральним статистичним управлінням (Москва). Воно мало на меті виявити, «наскільки широко розгорнула свою діяльність наша преса в галузі запровадження в гуцу робітничого і селянського читача, наскільки вона зуміла охопити широкі маси трудящих своїм впливом на їхній культурний рівень, якою мірою вона

розгорнула масову політико-виховну роботу в зв'язку з черговими гаслами партії з питань самокритики, організації мас навколо питань соціалістичного змагання і т. п.» (ф. 47, од. зб. 225, арк. 2).

До тих органів преси, які з політичних міркувань не охоплені в публікаціях «Бібліологічних вістей», оскільки згадка про них була заборонена владою, належать: «Вісник генерального секретаріату Української Народної Республіки», «Вісник українського військового комітету», «Вісник Української Народної Республіки», «Вісник здоров'я і опікування», «Вісник міністерства усповідань», «Вісник державних законів», газети та журнали українського інформаційного бюро армії

* Продовження. Початок див. в №2, 1997.
© Солонська Наталія Гаврилівна. Київ, 1997